

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ДІЄВИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАКТИК

STATE POLICY ON INCLUSIVE EDUCATION IN PRESCHOOL INSTITUTIONS THROUGH THE PRISM OF EFFECTIVE ADMINISTRATIVE PRACTICES

Лис О.Г., народний депутат України
Верховна рада України

У статті досліджено державну політику інклюзивної освіти у закладах дошкільної освіти на основі адміністративних практик. На основі аналізу нормативних правових актів, науково-методичної літератури, інформації, розміщеної на офіційних сайтах органів державної влади, які здійснюють управління у сфері освіти, освітніх організацій, виділено три адміністративні практики з розвитку інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами та дітей з інвалідністю в системі загальної середньої та дошкільної освіти. Це адміністративні практики, засновані на: прийнятті та реалізації нормативних правових актів у сфері інклюзії; розвитку середовища для інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами та дітей з інвалідністю відповідно до Плану заходів з реалізації Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору на 2021-2022 роки; створення Інклюзивно-ресурсних центрів у сфері здобуття дошкільної та загальної середньої освіти, в тому числі, у закладах професійної (професійно-технічної) освіти та інших навчальних закладах, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти.

Наголошено, що успішність впровадження і розвиток інклюзивної освіти в більшості випадків залежить від характеру і якості цілеспрямованих дій органів публічного адміністрування щодо створення умов для отримання освіти дітьми з особливими освітніми потребами та дітей з інвалідністю як в системі загальної середньої освіти, так і дошкільної. Зазначено, що позитивним аспектом затвердження та реалізації окремих нормативних правових актів, орієнтованих на розвиток інклюзивної освіти в Україні є їх спрямованість на системне вирішення завдань інтеграції дітей з особливими освітніми потребами та дітей з інвалідністю в освітню діяльність на всіх рівнях вітчизняної освіти. Разом з тим, при наявності подібного роду документів не виключений ризик їх невиконання та декларативного характеру. Цілеспрямоване регулювання розвитку інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами та дітей з інвалідністю окремими нормативними правовими актами подекуди залишається на проблемному рівні. На основі аналізу різних джерел нами було систематизовано основні адміністративні практики з розвитку інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами в закладах дошкільної та загальної середньої освіти. В цілому розглянуті практики мають єдину мету, завдання і реалізуються в межах єдиної нормативно-правової та методичної бази. На основі вищевикладеного констатовано, що при наявності успішного досвіду впровадження інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами в закладах дошкільної та загальної середньої освіти в Україні мають місце проблеми системного характеру, обумовлені недостатньою розробкою або недостатньою результативністю організаційно-управлінських механізмів на державному та місцевому рівнях.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивна практика, адміністративні практики, дитина з особливими освітніми потребами, дитина з інвалідністю, заклад дошкільної освіти, освітня політика.

The article studies the state policy on inclusive education in pre-school institutions based on administrative practices. By relying on the analysis of normative legal acts, scientific methodological literature, information available on the official websites of public authorities, which maintain education management, educational organizations, the author singles out three administrative practices in developing inclusive education of children with special educational needs and children with disabilities in the system of secondary and pre-school education. These administrative practices are based on the approval and implementation of normative legal acts on inclusion; development of the environment for children with special educational needs and children with disabilities according to the Action Plan of the National Strategy for Barrier-Free Environment in Ukraine for 2021-2022; establishment of inclusive resource centers in the field of pre-school and secondary education, including professional (vocational) education institutions and other educational institutions that provide general secondary education.

It is emphasized that the success in implementing and developing inclusive education mainly depends on the nature and quality of focused actions of public authorities towards creating of conditions for obtaining an education by children with special educational needs and children with disabilities in the system of both general secondary and preschool education. The article notes that a positive aspect of approval and implementation of some regulations designed to develop inclusive education in Ukraine is their focus on a comprehensive solution of the tasks on the integration of children with special educational needs and children with disabilities in educational activities at all levels of national education. However, under the availability of such documents, the risk of non-compliance and declarative nature is not excluded. Purposeful regulation of the development of inclusive education of children with special educational needs and children with disabilities through individual normative legal acts remains challenging at some levels. Based on the analysis of various sources, the author systematizes the basic administrative practices in elaborating inclusive education in the institutions of preschool and general secondary education. Thus, the practices under consideration have a common purpose, tasks and are implemented within a single statutory and methodological framework. Taking into account the above, it is stated that in the context of best practices in implementing inclusive education of children with special educational needs in preschool and general secondary education institutions of Ukraine, there are system problems due to poor development or insufficient effectiveness of organizational and managerial mechanisms at the state and local levels.

Key words: inclusion, inclusive practice, administrative practices, child with special educational needs, child with disability, preschool institution, education policy.

Актуальність дослідження. Законодавством у сфері освіти нормативно закріплено статус інклюзивної освіти. Відповідно до Конституції України та законодавства у галузі освіти, реабілітації, соціального захисту держава має забезпечити доступність до якісної освіти відповідного рівня дітям з особливими освітніми потребами з урахуванням здібностей, можливостей, бажань та інтересів кожної дитини шляхом запровадження інклюзивної освіти [1]. Відповідно до Закону України «Про освіту», інклюзивна освіта передбачає забезпечення рівного доступу до освіти для всіх учнів з урахуванням різно-

манітних особливих освітніх потреб та індивідуальних можливостей [2]. Однією з категорій осіб, які мають особливі потреби, є діти з особливими освітніми потребами та діти з інвалідністю.

Питання адміністративно-правового регулювання розвитку інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами та дітей з інвалідністю є предметом Директорату дошкільної, шкільної, позашкільної та інклюзивної освіти, а також предметом аналізу і поширення кращого досвіду інклюзії в системі загальної середньої освіти Міністерством освіти і науки України.

Протягом останніх десяти років в Україні здійснюється розробка нормативно-правової бази для впровадження і розвиток інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами. У цьому аспекті варто відзначити наступні зміни нормативно-правової бази, що дозволяє ефективно розвивати інклюзивну освіту на різних рівнях публічного адміністрування:

- прийняття соціального підходу до розуміння інвалідності та особливих освітніх потреб як основи подолання різноманітних бар'єрів у сфері освіти, у тому числі й за допомогою реалізації інклюзивного навчання;

- закріплення нормативно-правовими актами у сфері освіти міжнародних принципів в частині забезпечення прав осіб з особливими освітніми потребами та осіб з інвалідністю, серед яких можна виокремити принципи недискримінації, рівності можливостей, доступності, поваги розвитку здібностей та індивідуальності;

- визначення гарантій права дітей з особливими освітніми потребами та дітей з інвалідністю на доступ до отримання якісної освіти, у тому числі інклюзивної освіти в закладах загальної середньої освіти за місцем проживання, правова регламентація прав і свобод даної категорії дітей у сфері освіти, які переважно стосуються обов'язків по створенню спеціальних умов для отримання такої освіти;

- визначення компетенції і розподіл сфер відповідальності державних органів, які здійснюють адміністрування у сфері освіти по створенню комплексу спеціальних умов для дітей з особливими освітніми потребами та дітей з інвалідністю, у тому числі при їх навчанні в умовах інклюзивної освіти тощо.

Зазначені підстави покладено в основу публічного адміністрування розвитком інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами та дітей з інвалідністю.

Проте, при наявності великої кількості нормативних правових актів, що регламентують правовий статус дітей з освітніми потребами та дітей з інвалідністю, механізмів створення комплексу спеціальних умов для отримання освіти даною категорією дітей, відкритими залишаються питання якості публічного адміністрування розвитком інклюзивної освіти таких дітей та результативності навчання в інклюзивному освітньому середовищі.

Успішність впровадження і розвиток інклюзивної освіти в більшості випадків залежить від характеру і якості цілеспрямованих дій органів публічного адміністрування щодо створення умов для отримання освіти дітьми з особливими освітніми потребами та дітей з інвалідністю як в системі загальної середньої освіти, так і дошкільної.

У зв'язку з цим, **метою статті** є виокремлення, характеристика й аналіз адміністративних практик з розвитку інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами та дітей з інвалідністю.

Наразі в науково-методичній літературі представлені різні підходи до розвитку інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами та дітей з інвалідністю. Аналіз і узагальнення різноманітних підходів дозволяє визначити деякі з них як адміністративні практики. А.А. Колупаєва розглядає управлінські практики як певні комплекси дій і взаємодій індивідів, груп, спільнот та організацій, забезпечують стаке функціонування соціальних інститутів і організацій у сфері інклюзії [3, с. 67-68]. Визначення даного автора прийнято нами за основу при виокремленні адміністративних практик у сфері розвитку інклюзивної освіти.

На основі аналізу нормативних правових актів, науково-методичної літератури, інформації, розміщеної на офіційних сайтах органів державної влади, які здійснюють управління у сфері освіти, освітніх організацій, нами виділено три адміністративних практики з розвитку інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами та дітей з інвалідністю в системі загальної середньої

та дошкільної освіти. Це адміністративні практики, засновані на:

- прийнятті та реалізації нормативних правових актів у сфері інклюзії;

- розвиток середовища для інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами та дітей з інвалідністю відповідно до Плану заходів з реалізації Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору на 2021-2022 роки;

- створення Інклюзивно ресурсних центрів у сфері здобуття дошкільної та загальної середньої освіти, в тому числі, у закладах професійної (професійно-технічної) освіти та інших навчальних закладах, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти.

Перший тип адміністративних практик – розвиток інклюзивної освіти на основі прийняття і реалізації нормативних правових актів у сфері інклюзії.

В якості таких документів в основному виступають стратегії та концепції розвитку інклюзивної освіти в Україні, в яких проводиться аналіз вихідного стану проблеми освіти дітей з особливими освітніми потребами та дітей з інвалідністю, цільові орієнтири, основні напрямки і плановані результати розвитку інклюзивної освіти. Низка стратегій орієнтована на визначення положень розвитку інклюзивної освіти на рівні у сфері здобуття дошкільної та загальної середньої освіти, в тому числі, у закладах професійної (професійно-технічної) освіти та інших навчальних закладах, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти з акцентом на розвиток спадкової системи інклюзивної освіти. Серед таких документів варто назвати Національну стратегію розвитку інклюзивної освіти до 2030 року, яка має на меті вирішити наступні завдання: виявити та якісно оцінити ООП у здобувачів освіти; створити умови для навчання у районах або об'єднаних громадах кожній особі відповідно до її ООП; підвищити рівень підготовленості педагогічних працівників для задоволення потреб кожного здобувача освіти; удосконалити механізми фінансування освіти осіб з ООП; забезпечити в закладах освіти умови для здобуття якісної освіти особами з ООП [4]. Стратегія орієнтує органи державної влади та органи місцевого самоврядування керуватися її положеннями при реалізації державної політики в сфері освіти, а також при підготовці і прийнятті рішень щодо розвитку системи освіти в межах окремих територій України. Окрім того, зазначений документ регламентує створення в Україні власної моделі інклюзивної політики, мета якої полягає в реалізації державної стратегії по забезпеченню умов для навчання і професійної підготовки дітей, молоді та дорослих, які мають особливі освітні потреби і потребують соціокультурної адаптації.

В якості основних напрямків в таких документах визначено: нормативне правове забезпечення розвитку державної інклюзивної політики; кадрове забезпечення системи інклюзивної освіти і соціалізації особистості; забезпечення суспільного розуміння і підтримки в просуванні ідей і принципів інклюзії, у тому числі в сфері освіти; формування інклюзивної культури; переорієнтація і спрямованість педагогічної спільноти на реалізацію інклюзивних підходів в освіті.

Аналіз змісту Стратегії розвитку інклюзивної освіти дозволяє зробити висновок, що її реалізація покликана сприяти: забезпеченню права всіх дітей на доступну і якісну освіту; виробленню єдиної ціннісно-нормативної основи інклюзивної освіти; створення цілісного правового поля інклюзивної освіти; поширенню результативних практик інклюзивної освіти; підвищення ефективності взаємодії виконавчих органів державної влади, громадських та освітніх організацій в умовах інклюзивного освітнього простору тощо.

При цьому, позитивним аспектом затвердження та реалізації окремих нормативних правових актів, орієнтованих

на розвиток інклюзивної освіти в Україні, на нашу думку, є їх спрямованість на системне вирішення завдань інтеграції дітей з особливими освітніми потребами та дітей з інвалідністю в освітню діяльність на всіх рівнях вітчизняної освіти. Разом з тим, на наш погляд, при наявності подібного роду документів не виключений ризик їх невиконання та декларативного характеру. Цілеспрямоване регулювання розвитку інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами та дітей з інвалідністю окремими нормативними правовими актами подекуди залишається на проблемному рівні.

Зокрема, лишаються виклики на шляху розвитку інклюзивної освіти в Україні, серед яких можна виділити такі: удосконалення системи надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами; архітектурна недоступність закладів освіти; неготовність певних педагогічних працівників до роботи з особами з особливими освітніми потребами; відсутність сучасних програм з інклюзивного навчання для закладів вищої освіти та інститутів післядипломної освіти; непоінформованість батьків дітей з особливими освітніми потребами про альтернативні можливості отримання освіти їх дітьми; необізнаність щодо успішного вітчизняного та провідного іноземного досвіду роботи з особами з особливими освітніми потребами; освітні програми недостатньо орієнтовні на формування компетентностей, необхідних для подальшого самостійного життя людини з особливими освітніми потребами; Для ефективного розвитку інклюзивної освіти в Україні необхідна консолідація зусиль держави із залученням громадських об'єднань, благодійних та міжнародних організацій у взаємодії з учасниками освітнього процесу [4]. З огляду на це, 1 лютого 2019 року Наказом Міністерства освіти і науки України було створено робочу групу щодо розроблення і затвердження Концепції забезпечення якості дошкільної освіти [5], зокрема й у сфері інклюзивної освіти.

Наступна адміністративна практика базується на розвитку середовища для інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами. В межах реалізації заходів зазначеної програми в закладах дошкільної та загальної середньої освіти створюється безбар'єрне середовище. Так, 12 липня, під час засідання Ради безбар'єрності було погоджено масштабний План заходів на 2021-2022 роки з реалізації Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні. До Плану заходів включено понад 250 ініціатив, які буде втілено в життя протягом найближчих двох років. До Плану заходів залучена потужна команда – це представники влади разом із представниками громадськості. Під час засідання Ради безбар'єрності міністри представили 7 ключових проєктів цього Плану, які відповідають за найбільші виклики, пов'язані з суспільними бар'єрами, зокрема: «Стандарти інфраструктурної безбар'єрності України» (Міністерство інфраструктури України); «Інформаційна кампанія «Україна без бар'єрів» (Міністерство культури та інформаційної політики України); «Доступ до Інтернету в українських селах» (Міністерство цифрової трансформації України); «Фізична доступність громадських будівель» (Міністерство розвитку громад та територій України); «Ветеранська підприємницька ініціатива G2VEI» (Міністерство у справах ветеранів України); «Впровадження в Україні Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я» (Міністерство охорони здоров'я України); «Шкільна освіта для всіх» (Міністерство освіти і науки України). До Національної стратегії безбар'єрності увійшли 250 проєктів. «План заходів стане «дорожньою картою» для кожного міністерства, у межах своєї сфери відповідальності», – наголосив Прем'єр-міністр України Денис Шмигаль [6].

У межах реалізації заходів Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору переважно вирішуються завдання забезпечення архітектурної доступності

будівель і приміщень для дітей з особливими освітніми потребами та дітей з інвалідністю. Дана умова розглядається як одна з найважливіших для організації інклюзивної освіти в Україні. Участь закладів освіти в заходах Національної стратегії сприяє забезпеченню спеціальних умов навчання для дітей з особливими освітніми потребами. Важлива увага приділяється оцінці доступності об'єктів закладів освіти і послуг, що ними надаються. Для цього проводиться моніторинг доступності [7, с. 84].

Погодимось, що створення матеріально-технічної бази має вирішальне значення для здійснення інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами та дітей з інвалідністю в закладах дошкільної та загальної середньої освіти. Проте як недолік описуваного підходу слід позначити акцент тільки на створенні зазначених вище умов і недостатню спрямованість на розвиток кадрових, програмно-методичних та інших умов інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами та дітей з інвалідністю, які є значущими для забезпечення якості освіти даної категорії учнів.

Третя адміністративна практика передбачає забезпечення умов інклюзивної освіти на основі формування і розвитку мережі Інклюзивно-ресурсних центрів по супроводу інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами та дітей з інвалідністю. Станом на травень 2020 року створено та працює 627 інклюзивно-ресурсних центрів. Інклюзивно-ресурсні центри є у всіх областях України, тож діти з особливими освітніми потребами та їхні батьки можуть отримати відповідні послуги за місцем проживання.

Принагідно зазначимо, Інклюзивно-ресурсний центр (ІРЦ) – це установа, яка створена з метою реалізації права дітей з особливими освітніми потребами віком від 2 до 18 років на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти, в тому числі, у закладах професійної (професійно-технічної) освіти та інших навчальних закладах, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти.

Інклюзивно-ресурсні центри: проводять комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини; надають психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги; забезпечують системний та кваліфікований супровід дитини з особливими освітніми потребами. Основним завданням діяльності ресурсних центрів є створення системи методичної підтримки освітніх організацій, що здійснюють інклюзивна освіта дітей з обмеженими можливостями здоров'я, в місті, окрузі. Ресурсні центри створюються на базі центрів психолого-педагогічного та медико-соціального супроводу або окремих освітніх організацій, реалізують адаптовані основні загальноосвітні програми [8]. Отже, в якості основних напрямків роботи ресурсних центрів виступає встановлення партнерських відносин з освітніми установами, що реалізують інклюзивну практику, поширення позитивного досвіду навчання дітей з особливими освітніми потребами спільно з фахівцями та батьками таких дітей, а також проведення практико-орієнтованих семінарів для педагогів з питань освітньої діяльності, консультування адміністрації закладів освіти, аналіз і експертиза умов доступності освіти для учнів з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти.

В якості позитивного аспекту даної адміністративної практики виступає наявність в ресурсних центрах кваліфікованих фахівців по роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, адресна підтримка інклюзивного навчання конкретної дитини, акумулявання і поширення позитивного досвіду інклюзії. Це є однією з умов для забезпечення підтримки інклюзивних процесів в закладах дошкільної та загальної середньої освіти в Україні.

Проте як недоліки розглянутого підходу слід виділити неготовність адміністрації і педагогічних колективів закладів освіти до здійснення інклюзії. Як наслідок, має

місце небажання співробітників закладів освіти вступати в партнерські відносини з ресурсними центрами. Серед недоліків також можна назвати відсутність мережевої взаємодії закладів освіти, що реалізують інклюзивну практику, і ресурсних центрів, неможливість охоплення фахівцями ресурсних центрів усіх закладів освіти і задоволення в повній мірі їх запитів, а також потреб дітей з особливими освітніми потребами та дітей з інвалідністю та їх батьків.

Висновки. Таким чином, на основі аналізу різних джерел нами було систематизовано основні адміністративні практики з розвитку інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами в закладах дошкільної та загальної середньої освіти. В цілому розглянуті практики мають єдину мету, завдання і реалізуються в межах єдиної нормативно-правової та методичної бази. На основі вищевикладеного можемо констатувати, що при

наявності успішного досвіду впровадження інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами в закладах дошкільної та загальної середньої освіти в Україні мають місце проблеми системного характеру, обумовлені недостатньою розробкою або недостатньою результативністю організаційно-управлінських механізмів на державному та місцевому рівнях. Також важливо підкреслити, що в процесі виокремлення характеристики й аналізу адміністративних практик нами не знайдено робіт, присвячених дослідженню результативності інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами в закладах дошкільної та загальної середньої освіти. Вважаємо даний напрямок досліджень перспективним, реалізація якого дозволить провести об'єктивну оцінку якості інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами та рекомендувати до широкого поширення найбільш ефективний досвід.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція розвитку інклюзивної освіти, затверджена Наказом міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 № 912. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya>
2. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
3. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. «Інклюзивна освіта: від основ до практики»: монографія. К.: ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.
4. Національна стратегія розвитку інклюзивної освіти до 2030 року. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/210719-strategiya-inklyuziya.pdf>
5. Про створення робочої групи щодо розроблення і затвердження Концепції забезпечення якості дошкільної освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України від 1 лютого 2019 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-stvorennya-robochoyi-grupi-shodo-rozroblennya-i-zatverdzhennya-konceptsiyi-zabezpechennya-yakosti-doshkilnoyi-osviti>
6. Розбудова безбар'єрної України: ключові кроки у сфері інклюзивної освіти. 12 липня 2021 року. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/rozbudova-bezbar'ernoji-ukrayini-klyuchovi-kroki-u-sferi-inklyuzivnoyi-osviti>
7. Азін В. О., Байда Л. Ю., Грибальський Я. В., Красюкова-Еннс О. В. Доступність та універсальний дизайн: навч.-метод. посіб./ за заг. ред. Байди Л. Ю., Красюкової-Еннс О. В. К., 2013. 128 с.
8. Інклюзивно-ресурсні центри. URL: <https://ircenter.gov.ua/news/view/id/31>